

з якою мусить узгоджуватися дійсність. В основі відношення такої надсистеми знань до дійсності лежить тоталітарний принцип, а тому вона виконує своєрідну функцію детермінації тоталітарної системи ідеології);

б) як точний відбиток дійсності, «тверезе» мислення, розуміння дійсності, «якщо вона є насправді», що не спонукає до вияву принципів та формування теоретико-понятійної системи знань про цю дійсність. Подібне «вписування», «втрапляння» в логіку буття дійсності детермінує специфічну конформістську свідомість, адже відкриття, розуміння об'єкта – це певне пристосування до нього без усякої можливої логіко-теоретичної деструкції заради пізнання. В руслі такої «епістемологічної» системи вибудовує свою теорію ідеологія, адже тут задаються основні ірраціональні координати останньої: символізм, алгоритмічність, відчуженість надпонять від принципів буття та буквально предметне «втягування» дійсності в спрощену конструкцію теорії, що розрахована на ніби розпредмечувану функцію здорового глузду.

Коли основа певної концептуальної позиції, її вихідні передумови перетворюються в неперехідні істинні цінності, а їх зміст повністю ототожнюється з реальністю, відбувається догматизація. Раціональність перестає бути відкритою формою і замикається на собі і цим самим абсолютизується, перетворюючись в ірраціональність, і стає ідеологією.

Раціональність, що самоактуалізувалася в закритій формі існування – ідеології, об'єктивуючись, продовжує стверджувати себе в системах соціальних відносин та влади і стає основою конструювання знову ж таки згаданого нами вище тоталітаризму. Тоталітаризм, у свою чергу, становить собою дедалі наростаючий рівень уніфікації всіх форм вияву людського життя в різних його вимірах – господарському, політичному, культурницькому тощо: це рівень всебічної регламентації та раціоналізації праці, поведінки, міра зруйнування багатоманітних зв'язків у суспільстві, атомізації соціуму, перетворення його в «натовп однаків» та підкорення кожного індивіда одному центру соціальної та політичної влади". Що зрештою постає у кінцевій іпостасі гострого ірраціоналізму.

ПРИНЦИП КОРИСНОСТІ ЯК ОСНОВА РАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УТОПІЇ ТА АНТИУТОПІЇ

Галина Іленьків

*аспірант кафедри теорії та історії політичної науки
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Утопія, будучи системою специфічною, системою, яка базується на строгому домінуванні раціональності у всьому, є побудованою з дотриманням певних принципів, що і визначає її як окреме явище політичної думки. В цьому плані як передвісниця Просвітництва утопія спирається на людську раціональність як на найважливішу засаду як організації політичного життя, так і його пізнання. Тобто, принципи раціоналізму реалізуються на двох рівнях: онтологічному та гносеологічному.

Серед принципів раціоналізму на онтологічному рівні базовим та системозапочатковуючим є принцип корисності. Він, з однієї сторони, є найпростішим та найзрозумілішим, з іншої – безсумнівною підставою для реалізації принципів більш високого рівня, наприклад, щастя чи загального блага.

Природно, що саме поняття корисності змушує нас звертатися до утилітаризму – політичної теорії, що з цього поняття виходить. Ми вважаємо за доцільне скористатися визначенням І. Бентама, який стверджував, що принципом корисності ми називаємо такий принцип, що схвалює або не схвалює будь-яку дію, залежно від того, чи має вона (як нам здається) прагнення збільшити або зменшити щастя тієї сторони, про інтерес якої йде справа, яке, на нашу думку, є доволі вичерпним та пояснює саму суть принципу корисності, не вдаючись до зайвих деталізацій.

Для утопії актуальною є двостороння корисність, яка, втім, має властивість переростати в корисність односторонню. Йдеться про те, що як людина повинна приносити користь державі, так і держава має приносити користь людині, саме на цьому ґрунтується існування ідеальної держави всезагального блага. В той же час держава існує з єдиною метою: щастя кожної людини та всього суспільства, тому користь для держави незмінно означатиме користь для самої людини.

Очікувано дзеркального вигляду набуває ситуація в антиутопії, де держава перетворюється на самоцінність. Розуміння як цінності політики, а зокрема – політичної влади, причому в сенсі цінності-мети, тобто цілі політичної діяльності – саме те, що дозволяє антиутопії демонструвати антигуманність тоталітарного режиму в самій його основі. Тобто, для цього не потрібні жорстокі приклади минулого, достатньо лише розуміння засад існування тоталітарного режиму.

Як утопія виправдовує існування тоталітаризму заради блага людини, так антиутопія його (тоталітаризм) засуджує. Звичайно, і в одному, і в іншому випадку йдеться про безкомпромісність та відкидання будь-яких можливих виправдань засуджуваного. Однак, в двох речах утопія та антиутопія неминуче сходяться. По-перше, держава повинна бути корисною для людини. Ця корисність має різні цілі та різні мотиви, проте є незаперечним елементом організації політичної системи. По-друге, основою корисності для кожної людини є керованість.

Власне, наголосимо на останній, беручи до уваги специфіку організації управлінської системи. Максимум раціональності в прийнятті політичних рішень – головний принцип її побудови. Тільки якщо утопія пропонує звернення до еліти – кращих, найбільш талановитих представників суспільства (зрештою, до цього звернеться меритократія, і в цьому ми вбачаємо її утопізм, проте це варто розглянути в окремих дослідженнях), то антиутопія розчаровується в людській раціональності і починає повертатися до ідей остаточного звільнення людини від політики. Еліта поступово витісняється, замінюється на машину, штучний інтелект, який не повинен та не може за своєю суттю мати ірраціонального.

Корисність керованості полягає насамперед відсутності необхідності людині турбуватися про те, що є важким, неприємним та змушує її витратити власний час. Навіть не зважаючи на те, що Т. Мор чи Т. Кампанелла описують свої системи як типово демократичні чи наближені до демократичних (принаймні за схемою організації державної влади), тут має місце саме керованість. Так, наприклад, у «Місті Сонця» очевидно є схильність людей підкорятися. У них немає волі до влади, адже влада для них – нічого, а управління – обов'язок, що має бути покладений на найбільш здібних заради загального блага.

В той же час утопісти розуміли певною мірою психологічні основи існування людини, хоч і не означували їх. Так, бажання бути корисним можна співвіднести з виокремленим вже значно пізніше прагненням до самореалізації. Саме визнання з боку суспільства здібностей людини та її досягнень є одним з індикаторів самореалізації, що утопісти фактично і вписують в відносини влади: людина погоджується на честь та обов'язок влади, тому ще це означає визнання.

Повертаючись до раціональності, зауважимо, що саме з неї виходить розуміння суті та специфіки функціонування ідеальної держави. Зважаючи на те, що людина, а отже і суспільство, раціональні, вони мають розуміти, що держава ідеальна, тобто охоплювати цю властивість розумом, а не відчуттям. Можна було б сказати, що навіть тут ірраціональне залишається відкинутим, проте правильніше сформулювати як: тут ірраціональне відкинуте насамперед. Тому що саме існування держави залежить лише від того, чи сприймають її корисною її громадяни.

Тобто, ідеальна держава фактично зводиться до оптимальної, проте не в плані функціонування політичних інститутів та протікання процесів, а швидше – в плані відчуття і розуміння її корисності кожним окремим громадянином. Такий підхід ми вважаємо доволі прогресивним для початку XVI століття, оскільки він заснований на суб'єктивізмі та індивідуалізмі, які ще довго не займуть панівного становища в політичній науці. І нехай утопія нівелює людину як суб'єкта політики, передаючи суспільне життя до відання найбільш талановитих (корисних суспільству), проте важливою залишається її оцінка.

Саме тут, на нашу думку, варто повернутися до теми утилітаризму, в якому ми вбачаємо реалізацію принципу утопізму. Тобто, значною мірою утилітаризм від утопії є похідним, він наближений до утопії в питаннях побудови оптимальної держави на основі принципу корисності, що буде означати забезпечення щастя максимальної кількості членів суспільства. Щоправда в утилітаризмі знімається аспект нездійсненності (всезагального щастя в умовах існування найбільш ефективних інститутів), що і не дає нам можливості назвати його утопією.

Антиутопія, зважаючи на її типово постмодерний формат, відкидає аспект корисності, розглядаючи його як негативне явище в умовах сучасних цінностей. Власне, цінності і стають причиною зламу, зміни пріоритетів і перенесення корисності в площину з від'ємним знаком. Причиною такого зрушення стає дегуманізація людини в умовах суспільства споживання та полегшення людського життя за рахунок матеріально-технічного прогресу.

Отже, принцип корисності є базовим в організації політичного життя в утопії чи антиутопії. На його основі будується раціональна (онтологічно) держава та формуються оптимальні інститути, завданням яких є забезпечення щастя кожної людини.

Список використаної літератури:

1. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / И. Бентам. – Москва: РОССПЭН, 1998. – 189 с.
2. Кампанелла Т. Місто Сонця / Т. Мор, Т. Кампанелла Утопія. Місто Сонця. – К.: Дніпро, 1988. – 207 с.
3. Мор Т. Утопія / Т. Мор, Т. Кампанелла Утопія. Місто Сонця. – К.: Дніпро, 1988. – 207 с.
4. Тоффлер Э. Шок будущего [Электронный ресурс] / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2008. – 560 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toff_Shok/index.php.